

Dominika Gołaszewska-Rusinowska

(Toruń)

JOAQUÍN COSTA I REGENERACJA HISZPANII

Abstract

This case study focuses on the life and work of Joaquín Costa. He was a Spanish intellectual who in late 19th century and early 20th century started the intellectual and political movement called Regenerationism. This movement emerged in response against the political system of Spanish Restoration.

Key words

Regenerationism, Joaquín Costa, Spanish Restoration, Cuban Defeat 1898

Przełom XIX i XX wieku jest uznawany za srebrny okres literatury hiszpańskiej. W tym czasie tworzyli wybitni przedstawiciele literatury i filozofii Hiszpanii, m.in. José Martínez Ruiz, Ramiro de Maeztu, Pío Baroja, Antonio Machado, Ángel Ganivet, Miguel de Unamuno czy José Ortega y Gasset. Swój rozkwit przeżywała nie tylko literatura, ale również publicystyka, socjologia czy pedagogika. Zasłużonym twórcą dla hiszpańskiej kultury i nauki był działający w tym okresie Joaquín Costa. Ten znakomity publicysta, prawnik, polityk i intelektualista w swojej pracy zwracał uwagę na ciężką sytuację Hiszpanii w tym okresie i nawoływał do wprowadzenia szeregu reform mających uzdrowić państwo. Myśl polityczna i dorobek naukowy Costy stanowiły punkt wyjścia bądź analizy dla wielu ówczesnych oraz późniejszych myślicieli m.in. Miguela de Unamuno, José Martíneza Ruiza, Ramira de Maeztu¹ czy Blasa Infante². Twórczość intelektualisty była również wykorzystywana przez polityków hiszpańskich, często bez zrozumienia, do ich własnych celów politycznych. Poszczególne idee Costy można zauważyć w programach politycznych dyktatorów hiszpańskich Miguela Primo de Rivery czy Francisca Franco. Celem artykułu jest przede wszystkim przedstawienie sylwetki bohatera i ukazanie jego działań, a zwłaszcza poglądów dotyczących odnowy państwa hiszpańskiego przełomu XIX i XX wieku.

Zrozumienie postaw i poglądów Joaquína Costy wiąże się z zrozumieniem sytuacji politycznej, społecznej i ekonomicznej Hiszpanii, ponieważ bohater w swojej działalności odwoływał się do ówczesnych realiów. Wiek XIX był dla państwa hiszpańskiego okresem bardzo burzliwym. Na przestrzeni stulecia doszło do kilku buntów i wojen domowych oraz krótkiego epizodu demokratycznego w 1873 roku. W I połowie wieku Hiszpania utraciła także część swoich zdobyczy kolonialnych. Ostatecznie w 1874 roku doszło do restauracji monarchii burbońskiej w osobie Alfonsa XII. Stworzono nowy system polityczny, który miał zapewnić stabilizację polityczną państwa. Porządek ten nazywany jest turnizmem (*turno pacífico*)³. Polegał on na naprzemiennym przejmowaniu władzy przez Partię Konserwatywną i Partię Liberalną. Przeprowadzane wybory były fałszowane, a do zmian gabinetowych dochodziło dzięki zakulisowym porozumieniom liderów tych ugrupowań⁴. Turnizm wykluczył z polityki coraz bardziej popularne ugrupowania, m.in. socjalistów, anarchistów i republikanów. Proceder ten był możliwy

¹ Fernández Clemente 1998, s. 15.

² Lacomba Abellán 1994, s. 77.

³ Romero Salvado 1998, s. 10.

⁴ Vilar 1991, s. 67.

dzięki kacykizmowi (*caciquismo*), czyli stworzonemu przez lokalnych notabli systemowi klientelnemu⁵. Dzięki licznym powiązaniom wpływali oni na wynik wyborów.

Hiszpańskie społeczeństwo w omawianym okresie było bardzo zhierarchizowane. Największe wpływy posiadała nieliczna grupa uprzywilejowanych, głównie stara szlachta i burżuazja. Klasę średnią, która stanowiła około 10% społeczeństwa⁶, tworzyli drobni przedsiębiorcy, kupcy, nauczyciele szkół podstawowych i skromni dzierżawcy. Najliczniejszą, a zarazem pozbawioną wpływów, grupę stanowili chłopci, robotnicy, górnicy, służba i bezrobotni. Nie uczestniczyli oni w sprawowaniu władzy, co prowadziło do niezadowolenia tej grupy. Na przełomie XIX i XX wieku w Hiszpanii pojawiły się nowoczesne ruchy polityczne, które szybko zdobyły popularność mas. Socjalizm i anarchizm nawoływały do polepszenia sytuacji najbiedniejszych Hiszpanów oraz zdobycia przez nich realnego wpływu na politykę. Problemem, który wpływał na wzrost niezadowolenia społecznego, była kwestia ziemi. Pod koniec XIX wieku około 2/3 ludności pracowało na roli⁷. Warto zauważyć, że większość rolników nie posiadała ziemi na własność. Około połowa wszystkich gruntów znajdowała się w rękach 1% właścicieli⁸. Rolnictwo był bardzo zacofane i niewydajne.

Monarchia hiszpańska na początku XX wieku znajdowała się w złej sytuacji gospodarczej i była bardzo zacofana pod względem technologicznym. Najbardziej rozwiniętymi regionami była Katalonia i Kraj Basków. Były to tereny, na których rozwinął się przemysł. Regiony te różniły się pod względem ekonomicznym i kulturowym od innych części państwa. Napływ robotników sezonowych i poczucie odrębności przyczyniło się do rozbudzenia wśród mieszkańców Katalonii i Kraju Basków uczuć regionalnych. Baskowie i Katalończycy zaczęli dążyć do obrony rynku lokalnego i uzyskania wpływu na politykę regionu, a następnie do uzyskania autonomii. Kształtowanie się nacjonalizmów peryferyjnych prowadziło do napięć politycznych i społecznych.

Krytyka wobec znajdującej się w ciężkiej sytuacji politycznej, społecznej i ekonomicznej Hiszpanii pojawiła się jeszcze w II połowie XIX wieku. Jednak dopiero po 1898 roku rozgorzała z o wiele większą siłą. W 1898 roku wybuchła wojna hiszpańsko-amerykańska. Konflikt spowodowany był dąże-

---

⁵ Brenan 1943, s. 6.

⁶ Miłkowski i Machcewicz 2009, s. 255.

⁷ Beevor 2009, s. 39.

⁸ Miłkowski i Machcewicz, s. 250.

niem Stanów Zjednoczonych do uzyskania wpływów politycznych na Kubie. W 1895 roku na wyspie wybuchło powstanie antyhiszpańskie, które bardzo szybko przekształciło się w regularną wojnę. Amerykańska opinia publiczna od początku tego konfliktu sprzyjała powstańcom, a politycy USA szukali pretekstu, aby przyłączyć się do działań. Okazją do wypowiedzenia wojny Hiszpanii stał się incydent w porcie w Hawanie. W lutym 1898 roku Amerykanie obciążyli Hiszpanów winą za wybuch amerykańskiego pancernika „Maine”⁹. Wojna hiszpańsko-amerykańska trwała niespełna pięć miesięcy. Konflikt ukazał nie tylko słabość armii hiszpańskiej, ale również państwa. Na skutek upokarzającej przegranej Hiszpanie utracili nie tylko Kubę, lecz także Filipiny, Portoryko, Wyspy Mariańskie i Karolińskie. Konfrontacja ze Stanami Zjednoczonymi oraz jej wyniki wywołały falę krytyki wobec władzy i pozbawiły Hiszpanów marzeń o mocarstwowości. Z wielu środowisk wpływały negatywne oceny stanu państwa. Środowiska polityczne i inteligenckie nawoływały do wprowadzenia reform mających uzdrowić państwo. Jednym z ważniejszych ruchów postulujących naprawę Hiszpanii był regeneracjonizm.

Regeneracjonizmem nazywa się intelektualny i polityczny ruch reformatorski skupiony wokół Joaquína Costy. Samo pojęcie regeneracjonizmu (*regeneracionismo*) pochodzi od czasownika *regenerar*, który oznacza „odrodzić się”¹⁰. Termin wywodzi się od słowa „regeneracja”, używanego w dziewiętnastowiecznych podręcznikach medycznych, i jest rozumiany jako zaprzeczenie rozkładu (*corrupción*)¹¹. Mając to na uwadze, należy stwierdzić, że regeneracjonizm polegał na odbudowie zepsutego życia politycznego i społecznego Hiszpanii. Przegrana w wojnie hiszpańsko-amerykańskiej wyraźnie ukazała opłakany stan Hiszpanii u progu XX wieku. W związku z tym pojawiło się wiele ruchów dążących do znalezienia przyczyn kryzysu i naprawy państwa. Dlatego często wskazuje się, że powinno mówić się o wielu regeneracjonizmach, ponieważ cele i metody tych ruchów były odmienne¹². Problem stanowi nie tylko wskazanie, czym był regeneracjonizm, ale również kogo należy uznać za członka tego nurtu. Wielu intelektualistów i polityków tego okresu, mimo iż tak jak regeneracjoniści wskazywali na sposoby naprawy państwa, zaliczanych jest do innych nurtów. Zważywszy na te problemy regeneracjonizm można rozumieć jako charakterystyczny dla hiszpańskiej inteligencji końca XIX wieku sposób myślenia lub jako ruch polityczno-społeczny

⁹ Domínguez Ortiz, Tuñón de Lara i Valdeón Baroque 2006, s. 510.

¹⁰ Jagłowski 2013, s. 518.

¹¹ Fernández López 2014.

¹² Cerezo Galán 1998.

zmierzający do wprowadzenia reform¹³. Warto zaznaczyć, że w nurt reformatorski pragnęli włączyć się również politycy establishmentu. W niniejszym artykule regeneracjonizm będzie rozumiany jako nurt intelektualny, związany z liberalnym mieszczaństwem, skierowany przeciwko elitom politycznym¹⁴.

Regeneracjonizm nie narodził się po 1898 roku, ale jeszcze przed feralną przegraną z USA. Za pierwszą pracę w duchu regeneracjonizmu uznaje się pracę Lucasa Mallady „Los Males de la Patria y la futura revolución española”. W swoim dziele Mallada wskazuje „choroby” dręczące Hiszpanię. Innym intelektualistą podkreślającym konieczność zlikwidowania problemów państwa był Joaquín Costa. Regeneracjoniści swoje koncepcje naprawy państwa kierowali do klasy średniej, która miała zapewnić zmiany polityczne i zarazem nie dopuścić do rewolucji społecznej¹⁵. Intelektualiści związani z regeneracjonizmem wierzyli, że dzięki zmianom i ciężkiej pracy można wyzwolić żywotne siły społeczeństwa¹⁶. Klasa średnia miała doprowadzić do bezkrwawej „odgórnjej rewolucji”¹⁷. Najważniejszym postulatem regeneracjonistów była naprawa systemu politycznego. Uważali, że przede wszystkim należy zerwać z kacykizmem, ponieważ był on przyczyną nadużyć i kryzysu państwa¹⁸. Należało ukrócić dominację polityczną i majątkową najbogatszych klas oraz korupcję i fałszerstwa wyborcze. Regeneracjoniści ogromny nacisk kładli na wprowadzenie reform socjalnych. Polepszenie warunków pracy i podniesienie poziomu życia zwykłych ludzi wiązało się z wprowadzeniem powszechnej, niezależnej edukacji. Intelektualiści zwracali uwagę na ogromny odsetek analfabetyzmu w społeczeństwie hiszpańskim. Uważali, że staranne wykształcenia spowoduje rozwój społeczny. Regeneracjonisci byli zwolennikami europeizacji państwa. Miała ona polegać na zmniejszeniu dystansu technologicznego oraz intelektualnego Hiszpanii wobec państw Europy Zachodniej¹⁹. Rozwój techniki oraz rozbudowa infrastruktury, przemysłu oraz urbanizacja miały pomóc w dośnięciu pionierów. Przedstawiciele regeneracjonizmu nacisk kładli także na rozwój rolnictwa, zwłaszcza na zwiększenie jego produktywności oraz przyznanie ziem rolnikom²⁰.

¹³ Bartolomé Martínez 1982, s. 111.

¹⁴ Jagłowski 2013, s. 519.

¹⁵ Ibidem, s. 518.

¹⁶ Barton 2011, s. 249.

¹⁷ Harrison 1979, s. 19.

¹⁸ Domínguez Ortiz, Tuñón de Lara i Valdeón Baruque 2006, s. 512.

¹⁹ Jagłowski 2013, s. 522.

²⁰ Miłkowski i Machcewicz, s. 285.

Czołowym ideologiem regeneracjonizmu był Joaquín Costa. Niezaprze-
czalnie bez jego zaangażowania nie doszłoby do konsolidacji ruchu. O jego
roli w formowaniu się nurtu może świadczyć fakt, iż po śmierci intelektuali-
sty w 1911 roku ruch przestał istnieć²¹. Niewątpliwie Costa stanowi symbol
regeneracjonizmu. Oddziaływanie jego myśli widoczne było nie tylko w okre-
sie, w którym tworzył, ale również po jego śmierci. Do jego pomysłów nawią-
zywali m.in. Ramiro de Maeztu, Miguel de Unamuno, José Ortega y Gasset,
Manuel Azaña czy Blas Infante.

Joaquín Costa Martínez przyszedł na świat 14 września 1846 roku w pro-
wincji Huesca w Aragonii. Urodził się w ubogiej chłopskiej rodzinie²². Dzięki
swojemu pochodzeniu miał ogromną wrażliwość społeczną. Ponieważ wy-
wodził się z ludu i doświadczył pracy na roli, rozumiał potrzeby niższych
warstw społecznych. Mimo awansu społecznego nie wyrzekł się swojego po-
chodzenia, a w intelektualnym środowisku Madrytu czuł się niezręcznie.

Costa ze względu na ciężkie warunki finansowe zmuszony był do podjęcia
pracy i rezygnacji z uczęszczania do szkoły. Jednak był bardzo zdolnym mło-
dzieńcem i początkowo uczył się sam²³. Studia pierwszego stopnia ukończył
wieczorowo w Huesce. Następnie studiował w Madrycie, gdzie w 1872 roku
uzyskał doktorat z prawa, a w 1875 roku z literatury²⁴. Udział Costy w wystawie
paryskiej w 1867 roku wywarł na nim ogromne wrażenie. W czasie pokazów
zapoznał się z światowym dorobkiem naukowym, technicznym i kultural-
nym. Doświadczenia paryskie dobitnie ukazały intelektualistom zacofanie
Hiszpanii²⁵. W 1876 roku opublikował „La vida del Derecho” i z powodów
politycznych zrezygnował ze stanowiska adiunkta na Uniwersytecie Central-
nym w Madrycie²⁶. W latach osiemdziesiątych wykładał na Wolnej Wszechni-
cy Nauczania (Institución Libre de Enseñanza)²⁷. Między 1877 a 1879 rokiem

²¹ Domínguez Ortiz, Tuñón de Lara i Valdeón Baroque 2006, s. 516.

²² Carr 1966, s. 524.

²³ Górski, 2013, s. 40.

²⁴ Fernández López 2014.

²⁵ Górski, 2013, s. 40

²⁶ Fernández Clemente 1998, s. 2.

²⁷ Wolna Wszechnica Nauczania była pierwszym niezależnym od państwa i Kościoła hiszpań-
skim instytutem naukowym, a zarazem najważniejszą instytucją skupiającą hiszpańską inteligencję
w drugiej połowie XIX. Wszechnica była placówką krauzystów, intelektualistów związanych
z myślą niemieckiego filozofa Karla Friedricha Krausego bardzo popularnego w Hiszpanii w XIX
wieku. Krauzyści wierzyli w leczniczą rolę szkolnictwa. Wielu przedstawicieli regeneracjonizmu
wrosło z środowiska krauzystów. Tak jak oni podkreślali rolę edukacji w modernizacji społeczeń-
stwa hiszpańskiego. Natomiast postulaty regeneracjonistów nie ograniczały się jedynie do kwestii
rozwoju szkolnictwa i likwidacji analfabetyzmu. Również Costa w pierwszym okresie swojej dzia-
łalności był zafascynowany retoryką krauzystów. Jednak wkrótce zdał sobie sprawę, że edukacja nie
jest lekarstwem na wszystkie problemy państwa za: Balfour 1997, s. 71.

pracował jako prawnik w mieście Cuenca i w Huesce. Równocześnie wydał prace historyczne dotyczące kultury Celtyberów („Cuestiones celtiberas”) i prawa zwyczajowego Aragonii („Derecho consuetudinario del Alto Aragon”). W kolejnych latach przeniósł się do Madrytu, gdzie zajmował się publikowaniem i uczestniczeniem w konferencjach i spotkaniach. Problemy zdrowotne zmusiły Costę do powrotu do Hueski. W 1891 roku założył skupiającą okolicznych rolników Ligę Podatników Ribagorza (Liga de Contribuyentes de Ribagorza)²⁸, która później została przekształcona w Izbę Rolną Górnej Aragonii (Cámara Agrícola del Alto Aragón). W 1893 roku wrócił do Madrytu, gdzie otrzymał posadę notariusza²⁹. Wtedy zaczął pisać eseje krytykujące hiszpańskie życie polityczne. Po 1898 roku antyrządowa polityka Costy zaostrzyła się. Zaczął organizować ruch reformatorski, na bazie którego w 1900 roku powstała Unia Narodowa (Unión Nacional). Po klęsce ugrupowania intelektualista dostał się do parlamentu z list Unii Republikańskiej (Unión Republicana). Z powodu pogarszającego się stanu zdrowia powrócił do Aragonii, gdzie zmarł w 1911 roku.

Joaquín Costa był bardzo produktywnym pisarzem dysponującym doskonałym warsztatem socjologicznym³⁰. Do dzisiejszych czasów zachowało się około 230 dzieł intelektualisty³¹, głównie książki, eseje, felietony i artykuły. Costa w swoich pracach poruszał bardzo różnorodną tematykę. Pisał dzieła z zakresu prawa, historii, kultury, socjologii czy ekonomii. Głównym dziełem ukazującym jego poglądy była „Oligarchia i kacykizm jako aktualna forma rządu Hiszpanii: konieczność i sposób jego zmiany” („Oligarquía y Caciquismo como la forma actual de gobierno en España: urgencia y modo de cambiarla”). Praca zawiera analizę sytuacji społeczno-politycznej ówczesnej Hiszpanii oraz propozycje reform państwa³². W 1900 roku Costa zaprezentował mowę „Rekonstrukcja i europeizacja Hiszpanii” („Reconstitución y europeización de España”), w której przedstawiał swój plan odbudowy kraju opartej na europeizacji. Wskazywał także na istotną rolę laickiej edukacji³³. W 1901 roku w Salamance wygłosił mowę „Kryzys polityczny Hiszpanii” („Crisis política de España”), w której wskazywał wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny kryzysu państwa³⁴. Do znaczących prac Costy należą również

²⁸ Fernández Clemente, s. 4.

²⁹ Ibidem, s. 3.

³⁰ Kaźmierczak 2013, s. 60.

³¹ Cheyne 1972, s. 1

³² Jagłowski 2013, s. 521.

³³ Baczyńska 2014, s. 359.

³⁴ Gómez Benito 2013.

„Kolektywizm rolny w Hiszpanii” („Colectivismo Agrario en España”) z 1898 roku czy „Polityka hydrologiczna, misja społeczne nawodnienia Hiszpanii” („Política hidráulica, misión social de los riegos en España”).

Joaquín Costa z powodu swojej bezkompromisowości i bojowości nazywanym był „aragońskim lwem” lub „lwem z Graus”. Swoje życie poświęcił idei odbudowy Hiszpanii. Niezaprzeczalnie został obdarzony darem oratorskim, ponieważ w swoich mowach niejednokrotnie porывał tłumy³⁵. Costa posiadał umiejętność zwięzłego wyrażania myśli, dlatego do użycia przeszło kilka haseł, których był autorem, m.in. „szkoła i spiżarnia”³⁶. Intelktualista był samotnikiem, co wynikało z jego charakteru. Był również podatny na częste zmiany nastroju, co mogło wiązać się z jego chorobą. Cierpiał na stwardnienie rozsiane³⁷, dlatego w okresach zaostrzenia choroby zmuszony był do powrotu na prowincję. Mimo to nie porzucił pracy i publikował swoje artykuły na łamach czasopism takich jak „Revista de España” czy „Revista General de Legislación y Jurisprudencia”³⁸.

Joaquín Costa angażował się w przedsięwzięcia mające na celu propagowanie idei regeneracjonizmu. Ożywiona działalność publicystyczna regeneracjonistów i burzliwe dyskusje w klubach inteligenckich nie prowadziły do rozpowszechnienia koncepcji ruchu i zdobycia szerokiego poparcia społecznego. W związku z tym podjęto działania mające na celu zdobycie wpływu politycznego. Klęska kubańska spowodowała nie tylko falę krytyki wobec systemu restauracji, ale znaczące skutki ekonomiczne. Utrata Kuby dotknęła drobną burżuazję, zwłaszcza katalońską. Dochodziło do inicjatyw, których celem były próby obrony interesów klasy średniej. Regeneracjoniści swoją działania kierowali głównie do drobnych przedsiębiorców, kupców i małych posiadaczy ziemskich. W pierwszym okresie działalności przedstawiciele klasy średniej gromadzili się wokół Izby Rolne Górnej Aragonii (Cámara Agrícola del Alto Aragón) Costy oraz wokół Izby Handlu i Przemysłu (Cámara Oficial de Comercio e Industria) założonej przez Basilio Paraíso. W listopadzie 1898 roku przedstawiciele Izby Handlu zorganizowali zjazd przedsiębiorców w Saragossie. W jego trakcie debatowano na temat przyczyn kryzysu państwa³⁹. Przygotowano petycję do królowej, w której postulowano m.in. wprowadzenie obowiązkowej służby wojskowej, zreformowanie systemu

³⁵ Balfour 1997, s. 73

³⁶ del Río 1972, s. 215.

³⁷ Cheyne 1975, s. 327.

³⁸ Fernández Clemente 1998, s. 3.

³⁹ Balfour 1997, s. 66.

podatkowego, redukcję wydatków rządowych oraz podwyższenie poziomu życia klasy robotniczej⁴⁰. Poczynania Izby Handlu spotkały się z entuzjazmem prasy. Na początku 1899 roku Costa zorganizował drugie spotkanie w Saragossie. W wydarzeniu udział wzięli przedstawiciele Izb Rolnych i innych organizacji, m.in. Izby Handlu. W trakcie debaty intelektualista postulował konsolidację środowiska i założenie partii politycznej. Pomysł upolitycznienia ruchu spotkał się ze sprzeciwem uczestników⁴¹. Wynikiem spotkania było powołanie Narodowej Ligi Producentów (Liga Nacional de Productores), której celem było unowocześnienie państwa⁴². Uczestnicy domagali się m.in. wprowadzenia drastycznych zmian w budżecie, irygacji wsi oraz redukcji liczby urzędników i oficerów⁴³.

W marcu 1899 roku utworzono rząd Francisca Silvela, którego celem było wprowadzenie kompleksowych reform. Ogromne niezadowolenie klasy średniej wywołał projekt reformy finansowej zakładający zmniejszenie deficytu budżetowego poprzez opodatkowanie przemysłu i handlu⁴⁴. Zmiany miały dotknąć głównie klasę średnią, co doprowadziło do strajków tej warstwy. W wielu miastach doszło do zamieszek i aktów wandalizmu. Zapowiedź wprowadzenia nowego podatku doprowadziła do integracji regeneracjonistów. Na początku 1900 roku doszło do spotkania przedsiębiorców w Valladolid. W wyniku spotkania powstała Unia Narodowa (Unión Nacional). W skład partii weszli przedstawiciele Izby Handlowej i Izby Rolnej. Ugrupowanie miało być instytucją ponadklasową, jednak jej szeregi zasilili przede wszystkim przedstawiciele przemysłu, rolnictwa, handlu i transportu. Mimo nieporozumień wewnątrzpartyjnych w kwietniu na łamach dzienników hiszpańskich opublikowano manifest, w którym popierano strajki i wytykano opieszałość rządu⁴⁵. Działalność Unii spotkała się z ostrymi działaniami rządu. Aktywiści, w tym również Costa, zostali aresztowani i postawieni przed sądem. Dopiero po wpłaceniu 500 peset kaucji zostali oni zwolnieni z aresztu⁴⁶. Incydent ten spowodował nasilenie działalności członków Unii. Jednak mimo sukcesów, jakimi cieszyły się akcje Costy i Paraíso⁴⁷, Unia Narodowa zaczęła tracić poparcie. Związane było to z zdecydowanymi działaniami ude-

---

⁴⁰ Varela Ortega 1980, s. 332.

⁴¹ Przeciwnikiem upolitycznienia ruchu był Basilio Paraíso, za: Andrés-Gallego 1991, s. 56.

⁴² Harrison 1979, s. 12.

⁴³ Ibidem, s. 13.

⁴⁴ Smith 2009, s. 586.

⁴⁵ Między innymi w: El País, 1900, 4677, s. 1.

⁴⁶ Harrison 1979, s. 18.

⁴⁷ Balfour 1995, s. 413.

rzającymi w starania regeneracjonistów. Na skutek nieporozumień wewnętrznych w lipcu partię opuścił Basilio Paraíso. Następnie we wrześniu z działalności wycofał się Joaquín Costa. Paraíso, mając nadzieje na uzyskanie większego poparcia bez Costy, z którym nie potrafił się porozumieć, powrócił do partii. Jednak jego działalność nie przyniosła spodziewanych efektów⁴⁸. W wyborach 1901 roku tylko trzech kandydatów z listy Unii Narodowej dostało się do parlamentu⁴⁹. Ostatecznie w 1904 roku z powodu niskiego poparcia rozwiązano Unię Narodową.

Nieudany epizod polityczny oraz nasilające się problemy zdrowotne spowodowały, że Costa skupił się na pracy publicystycznej. Na przełomie XIX i XX wieku powstały najważniejsze prace intelektualisty. Uważał, że fundamentalnym warunkiem pokonania problemów państwa powinno być zerwanie z kacykizmem. Wskazywał, że jest on główną przyczyną kryzysu Hiszpanii. Pisał, że krajem rządzą skorumpowani złodzieje i eunuchy⁵⁰. Intelektualista określał hiszpański model polityczny jako systemem pseudo-parlamentarny. Costa dowodził, że oligarchia rządząca państwem była nowotworem na ciele społeczeństwa⁵¹. Podkreślał, że należy wyzwolić naród spod ucisku klas uprzywilejowanych⁵². Należało przeprowadzić reorganizację administracji i oddać władzę masom⁵³. Costa krytykował fałszerstwa wyborcze i turnizm, który pozostawiał władzę wąskiej zdemoralizowanej grupie. Podkreślał rolę częściowej decentralizacji państwa. Uważał, że wprowadzenie lokalnej jurysdykcji jest ważnym elementem walki z kacykizmem⁵⁴. Oddanie władzy regionalnym jednostkom miało spowodować rozwój lokalnych wspólnot. Według Costy decentralizacja spowodowałaby szybkie zmiany⁵⁵. Przekazane na rzecz lokalnych wspólnot podatki miały sfinansować m.in. roboty publiczne czy usystematyzowanie prawa zwyczajowego.

Costa sprzeciwiał się polityce militarystycznej prowadzonej przez Hiszpanię. Uważał, że Hiszpania zawiodła jako „państwo militarne”. Myśliciel radził zamknięcie na dwa spusty grobowca Cyda⁵⁶ i skupienie się na reformach.

⁴⁸ Varela Ortega 1980, s. 337.

⁴⁹ Harrison 1979, s. 20.

⁵⁰ Costa 2012, s. 7.

⁵¹ Ibidem, s. 20.

⁵² Costa 1981, s. 259.

⁵³ Ibidem, s. 16.

⁵⁴ Costa 2012, s. 20-21.

⁵⁵ Costa 1981, s. 30.

⁵⁶ Ibidem, s. 262.

Przytoczony Cyd⁵⁷ stanowił uosobienie hiszpańskiej woli walki i śmiałości. Intelktualista nie był przeciwnikiem polityki imperialnej, ale entuzjastą rozszerzania wpływów hiszpańskich na terenie Afryki i Ameryki Łacińskiej. Jednak uważał, że należy zarzucić działania wojskowe w okresie kryzysu⁵⁸. Klęska związana z organizacją wpływowego ugrupowania politycznego spowodowała wzrost pesymizmu w poglądach Costy. Wprowadził w swoich pracach figurę „żelaznego chirurga” (*cirujano de hierro*), który miał naprawić Hiszpanię⁵⁹. Jego funkcję miałby sprawować dyktator, który kontrolowałby wprowadzane reformy państwa. „Żelaznemu chirurgowi” przysługiwałyby specjalne uprawnienia. Jego głównym zadaniem miało być usunięcie nowotworu, jakim byli kacykowie⁶⁰. Koncepcja ta była jednym z bardziej kontrowersyjnych i komentowanych pomysłów Costy. Do idei „żelaznego chirurga” odwoływali się hiszpańscy dyktatorzy Miguel Primo de Rivera i Francisco Franco. Jednak stanowczo należy podkreślić, iż nie należy rozpatrywać Costy jako ideologa rządów dyktatorskich. Należy zauważyć, że dyktator wprowadzony przez Costę nie może być rozumiany jako dwudziestowieczny odpowiednik przywódcy totalitarnego. Costa był zwolennikiem wolności zarówno osobistej, jak i politycznej⁶¹. Reżimy zarówno Prima de Riverę jak i Franco, które doprowadziły do śmierci tysięcy Hiszpanów, nie były ucieleśnieniem marzeń intelektualisty. Niewątpliwie poglądy aragońskiego lwa zostały, zwłaszcza przez Prima de Riverę, zniekształcone i wykorzystane do jego własnych celów politycznych⁶². Chirurg Costy miał bardziej przypominać rzymskiego urzędnika, wybieranego w nadzwyczajnych okolicznościach. Po ustąpieniu zagrożenia „chirurg” miał oddać władzę ludowi⁶³.

Joaquín Costa był apostołem europeizacji Hiszpanii. Uważał, że państwo musi dogonić kraje europejskie i dokonać skoku cywilizacyjnego. Jego zdaniem należało czerpać z dokonań Europejczyków, jednak należy je dostosowywać do warunków hiszpańskich⁶⁴. Postulat europeizacji Hiszpanii był szeroko komentowany przez współczesnych Coście. Do tego wniosku odnosiło się

---

⁵⁷ Właściwie Rodrigo Díaz de Vivar zwany Cydem – kastylijski rycerz żyjący XI wieku. Uznawany za hiszpańskiego bohatera narodowego. Wsławił się w walkach z Maurami w okresie rekonkwisty. Zdobywca i zarządca Walencji.

⁵⁸ Costa 1981, s. 263.

⁵⁹ Costa 2012, s. 22.

⁶⁰ Ibidem, s. 47.

⁶¹ Legaz Lacambra 1946, s. 1.

⁶² Alcusón Sarasa 2013, s. 98.

⁶³ Costa 2012, s. 47.

⁶⁴ Costa 1981, s. 9.

negatywnie wielu intelektualistów m.in. przedstawiciele „Pokolenia 1898”⁶⁵. Postulat europeizacji obecny był w myśli dużo młodszego od Costy hiszpańskiego intelektualisty José Ortegi y Gasseta. Bezspornie zauważalny jest wpływ aragońskiego lwa na myśl młodszego filozofa, zwłaszcza w pierwszym okresie jego twórczości⁶⁶. Co więcej, utrzymywali oni ze sobą kontakt, o czym świadczy zachowana korespondencja⁶⁷. Ortega tak jak Costa był zwolennikiem zaszczepienia idei europejskich, głównie filozofii czy techniki, na gruncie hiszpańskim⁶⁸. Uważał również, że nie należy jedynie przejąć koncepcji europejskich, ale stworzyć też ich hiszpańskie interpretacje⁶⁹.

Costa uważał, że modernizacja Hiszpanii powinna być oparta na postępie techniczno-gospodarczym. Intelektualista podkreślał konieczność zreformowania rolnictwa. Jego głównym postulatem związanym z tym sektorem polityka hydrologiczna (*política hidráulica*)⁷⁰. Intelektualista zdawał sobie sprawę z niekorzystnych warunków naturalnych Półwyspu Iberyjskiego, które nie pozwalały na wzrost produkcji rolnej. Znaczna część terenów rolnych była nieurodzajna z powodu braku wody. Costa uważał, że stworzenie systemów irygacyjnych doprowadzi do użyczenia gleby i zwiększenia produktywności⁷¹. Budowa kanałów, zapór oraz zbiorników miała być sfinansowana przez państwo⁷². Intelektualista domagał się także ułatwień w nabywaniu ziemi przez rolników⁷³. Był również entuzjastą kolektywizmu, ponieważ twierdził, że jest on sposobem na wzrost produkcji rolnej. Costa proponował parcelację ziem gminnych na drodze losowania oraz udostępnienie pastwisk, łowisk i sadów⁷⁴. Co więcej, intelektualista żądał deafrycanizacji (*desafricanización*) Hiszpanii. Wskazywał, że państwo swoim poziomem cywilizacyjnym bliższe jest Afryce niż Europie. Ironizował, że kraj jest „Chinami Zachodu”⁷⁵.

⁶⁵ „Pokoleniem 1898” nazywa się intelektualistów, których twórczość została zdeterminowana przez kubańską porażkę. Twórców określanych tym mianem charakteryzuje duży indywidualizm zarówno w odniesieniu do poruszanej tematyki jak i różnorodności gatunkowej. Jednak niezaprzeczalnie można wskazać pewne wspólne elementy występujące u wszystkich autorów, zwłaszcza fakt, jaki na ich twórczość wywarła klęska 1898 roku. Do twórców „Pokolenia 1898” zalicza się m.in. Miguela de Unamuno, José Martíneza Ruiza czy Ramira de Maeztu.

⁶⁶ Lizana Salafranca 1997, s. 177.

⁶⁷ Ibidem, s. 175.

⁶⁸ Leszczyna 2009, s. 130.

⁶⁹ Villalobos 2008, s. 10.

⁷⁰ Costa 2012, s. 42.

⁷¹ Costa 1981, s. 21.

⁷² Ibidem.

⁷³ Ibidem, s. 23.

⁷⁴ Ibidem, s. 256.

⁷⁵ Costa 2012, s. 67.

Elementem, który miał wpłynąć na europeizację i deafrkanyzację Hiszpanii, miał być rozwój szkolnictwa. Wielokrotnie w swoich pracach wskazywał na konieczność walki z wysokim analfabetyzmem oraz na niski poziom nauczania. Costa domagał się nie tylko kształcenia na poziomie europejskim, ale również zorganizowania nowego środowiska intelektualnego⁷⁶. W podniesieniu poziomu edukacji miał pomóc rozwój szkolnictwa laickiego oraz zawodowego⁷⁷. Promowana przez Costę europeizacja nie przewidywała wyzbycia się przez Hiszpanów ich poczucia przynależności do własnej historii i tradycji. Myśliciel uważał, że w końcu i tak dojdzie do przejęcia przez Hiszpanów europejskich standardów. Związane było to z nawiązywaniem kontaktów handlowych, intelektualnych i dyplomatycznych z innymi państwami Europy⁷⁸. Przejęcie europejskich wzorców możliwe było w sposób dobrowolny lub siłowy. Według Costy swobodne przyswajanie zachodnich zdobyczy pozwalała na jednoczesne zachowanie własnej tożsamości. Uważał, że zbliżenie Hiszpanii do Europy gwarantuje niezależność narodową.

Środowisko, z którego pochodził Costa, wpłynęło na jego wrażliwość wobec kwestii społecznych. Wielokrotnie w swoich pracach wskazywał na ciężką sytuację ludności pochodzącej z nizin. Intelektualista wskazywał, że połowa Hiszpanów była niedożywiona⁷⁹. Uważał, że ilość i jakość pożywienia wpływa nie tylko na wzrost liczby ludności oraz długość jej życia, ale i rolę, jaką odgrywać miał naród w dziejach. Costa domagał się reform rolnych, których skutkiem miało być napełnienie hiszpańskich spiżarni. Co więcej, regeneracjonista postulował wprowadzenia pomocy socjalnej. Przewidywał wprowadzenie ubezpieczeń socjalnych, rent dla wdów i sierot oraz emerytur⁸⁰.

Najważniejsze postulaty Costy można ująć w jednym zdaniu. Intelektualista miał dar formowania lakonicznych stwierdzeń. Często swoje koncepcje ujmował w chwytliwe hasła, które były używane przez jego zwolenników. Do najpopularniejszych należały: „siedem spustów Cyda”⁸¹, czy „szkoła i spiżarnia”. Z upływem czasu oba hasła zaczęto łączyć i w ten sposób powstała maksyma „szkoła, spiżarnia i siedem spustów na grobowiec Cyda”, która stanowi streszczenie poglądów Costy. Poglądy i działalność intelektualisty miały ogromny wpływ na kulturę, politykę i naukę Hiszpanii przełomu XIX i XX

⁷⁶ Costa 1981, s. 257.

⁷⁷ Ibidem, s. 25.

⁷⁸ Costa 2012, s. 66.

⁷⁹ Costa 1981, s. 20.

⁸⁰ Ibidem, s. 24.

⁸¹ Propozycja Costy dotyczący zamknięcia grobowca Cyda na dwa spusty z czasem zmieniła się w wersję z liczbą siedem mającą znaczenie symboliczne za: Baczyńska 2014, s. 359.

wieku. Jego koncepcje były analizowane i wykorzystywane przez ówczesnych oraz późniejszych intelektualistów i polityków. Ruch, na którego czele stanął, uwypatnił problemy hiszpańskiej monarchii, znajdującej się w kryzysie politycznym, społecznym i intelektualnym. Niezaprzeczalnie Joaquín Costa był jednym z czołowych intelektualistów tego okresu i wywarł znaczny wpływ na myśl polityczno-społeczną Hiszpanii przełomu XIX i XX wieku.

JOAQUÍN COSTA AND THE REGENERATION OF SPAIN

Summary

This article focuses on the lifetime and work of Joaquín Costa. This politician, journalist, economist and Spanish historian had a great impact on Spanish intellectual life in the late 19th century and early 20th century. The article provides a short but comprehensive description of the political and social background, especially the impact of the loss of colonial empire in 1898. A significant part of this study focuses on social and political activities of Joaquín Costa. Moreover, this article analyses his successful political writings, in which the intellectual analysed the reasons behind Spain's backwardness and proposed solutions to the country's problems.

Bibliografía

- Alcusón Sarasa A. 2013, Ecos del Cirujano de Hierro: la utilización política de Joaquín Costa por parte de la dictadura de Primo de Rivera en Aragón (1923-1930), *Anales de la Fundación Joaquín Costa*, 27, s. 89-98.
- Andrés-Gallego J. 1991, El regeneracionismo, [w:] F. de Bordeje Morencos (red), *Política española y política naval tras el desastre (1900-1914)*, Madryt, s. 49-64.
- Baczyńska B. 2014, *Historia literatury hiszpańskiej*, Warszawa.
- Balfour S. 1995, Riot, Regeneration and Reaction: Spain in the Aftermath of the 1898. Disaster, *The HistoricalJournal*, 38, 2.
- Balfour S. 1997, The End of the Spanish Empire 1898-1923, *Nowy Jork*, s. 405-423.
- Bartolomé Martínez B. 1982, El tratamiento literario del regeneracionismo en los textos del curso de orientación universitaria, *Historia de la Educación*, 1, s. 109-121.
- Barton S. 2011, *Historia Hiszpanii*, Warszawa.
- Beevor A. 2009, *Walka o Hiszpanię 1936-1939: pierwsze starcie totalitaryzmów*, Kraków.
- Brenan G. 1943, *The Spanish Labyrinth. The Social and Political Background of the Spanish Civil War*, Londyn.
- Carr R. 1966, *Spain: 1808-1975*, Nowy Jork.
- Cerezo Galán P. 1998, 1989: Crisis intelectual y renacimiento cultural [online]. *Asociación Andaluza de Filosofía* [dostęp: 2018-02-15]. Dostępny w Internecie: <<http://www.aafi.es/ALFA/alfa3/ALFA301.HTM>>.
- Costa J. 1981, Crisis política de España, [w:] J. Costa, *Reconstrucción y europeización de España y otros escritos*, Madryt, s. 245-288.

- Costa J. 2012, *Oligarquía y Caciquismo como la forma actual de gobierno en España: urgencia y modo de cambiarla*, Ubeda.
- Costa J., *Reconstrucción y europeización de España. mensaje y programa de la Camara Agrícola del Alto Aragón*, [w:] J. Costa, *Reconstrucción y europeización de España y otros escritos*, Madryt.
- Cheyne G. 1972, *A Bibliographical Study of the Writings of Joaquín Costa (1846-1911)*, Londyn.
- Cheyne G. 1975, Joaquín Costa, el gran desconocido, Barcelona 1972, rec. E. Inman Fox, Joaquín Costa, el gran desconocido, *Hispanic Review*, 43, 3, s. 326-328.
- Domínguez Ortiz A., Tuñón de Lara M., Valdeón Baroque J. 2006, *Historia Hiszpanii*, Kraków.
- Fernández Clemente E. 1998, *El pensamiento y la obra de Joaquín Costa* [online]. *Contribuciones a la Economía* [dostęp: 2018-02-15]. Dostępny w Internecie: <<http://www.eumed.net/ce/2004/efc-jcosta2.pdf>>.
- Fernández López J. 2014, *Regeneracionismo y krausismo. Renovación cultural de España*, [online]. *Hispanoteca* [dostęp: 2018-02-15]. Dostępny w Internecie: <<http://hispanoteca.eu/Literatura%20espa%C3%B1ola/Siglo%20XIX/Regeneracionismo%20y%20krausismo.htm>>.
- Gómez Benito C. 2013, *Joaquín Costa y la crisis política de España* [online]. *Andalan.es* [dostęp 2018-02-15]. Dostępny w Internecie: <<http://www.andalan.es/?p=6887>>.
- Górski E. 2013, *Idea Europy i myśl współczesna w Hiszpanii*, Warszawa.
- Jagłowski M. 2013, *Zarys historii filozofii hiszpańskiej. Nurty i szkoły*, Olsztyn.
- Kaźmierczak B. 2013, *Koncepcje rozumu w hiszpańskiej refleksji filozoficznej końca XIX i pierwszej połowy XX wieku*, Olsztyn.
- Lacomba Abellán J.A. 1994, *Costismo y andalucismo: la influencia de Joaquín Costa en Blas Infante*, *Anales de la Fundación Joaquín Costa*, 11, s. 77-84.
- Legaz Lacambra L. 1946, *Libertad política y libertad civil, según Joaquín Costa*, *Revista de estudios políticos*, s. 29-30, s. 1-42.
- Leszczyna D. 2009, *Projekt filozofii witalnej w ujęciu José Ortegi y Gasset*, *Roczniki Filozoficzne*, 57, 1, s. 127-155.
- Lizana Salafrañca J. 1997, *Una carta juvenil de Ortega y Gasset a Joaquín Costa*, *Anales de la Fundación Joaquín Costa*, 14, s. 175-178.
- Miłkowski T., Machcewicz P. 2009, *Historia Hiszpanii*, Wrocław.
- Romero Salvado F. J. 1999, *Twentieth Century Spain. Politics and Society in Spain, 1898-1998*, Basingstoke.
- Skibiński P. 2000, *Historia a świadomość narodowa. Próba analizy historiografii hiszpańskiej drugiej połowy XIX stulecia*, *Przegląd Historyczny*, 2, s. 221-233.
- Smith A. 2009, *Historical Dictionary of Spain*, Lanham.
- Varela Ortega J. 1980, *Aftermath of Splendid Disaster: Spanish Politics of before and after the Spanish American War of 1898*, *Journal Contemporary History*, 15, 2, s. 317-344.
- Vilar P. 1991, *Historia Hiszpanii*, Warszawa.
- Villalobos C. 2008, *Europa en el pensamiento de Ortega y Gasset, Gibralfaro*. *Revista de Creación Literaria y Humanidades*, 53, s. 10.